

Warszawa, 05-09-2024 r.

**BIURO
RZECZNIKA PRAW OBYWATELSKICH**

Krajowy Mechanizm Prewencji

KMP.571.17.2023.AN

**Raport Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur z wizytacji
Zakładu Karnego w Rawiczu**

1. Mandat Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur

Zgromadzenie Ogólne ONZ 18 grudnia 2002 r. przyjęło Protokół fakultatywny do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania (dalej: OPCAT)¹. Polska przystąpiła do OPCAT na podstawie uprzedniej zgody wyrażonej w ustawie i stanowi on część krajowego porządku prawnego (art. 87 i 91 Konstytucji). Podpisując OPCAT, Polska zobowiązała się do utworzenia krajowego mechanizmu prewencji, którego funkcję wykonuje Rzecznik Praw Obywatelskich za pomocą działającego w Biurze RPO Zespołu – Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur (dalej: KMPT, Krajowy Mechanizm)².

¹ Zob. Protokół fakultatywny do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku dnia 18 grudnia 2002 r. (Dz. U. z 2007 r. Nr 30, poz. 192). Nazwa w języku angielskim: Optional Protocol to the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (OPCAT).

² Zob. art. 1 ust. 4 ustawy z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (Dz. U. z 2024 r. poz. 1264).

KMPT ma dostęp do wszystkich „miejsc zatrzymań” w rozumieniu OPCAT. Są to wszystkie miejsca pozostające pod jurysdykcją i kontrolą państwa – strony, gdzie przebywają lub mogą przebywać osoby pozbawione wolności na podstawie polecenia organu władzy publicznej bądź za jego namową, zgodą lub przyzwoleniem³. Z kolei przez „pozbawienie wolności” OPCAT rozumie „jakąkolwiek formę zatrzymania lub uwięzienia bądź umieszczenia osoby w publicznym lub prywatnym miejscu odosobnienia, którego osobie tej nie wolno z własnej woli opuszczać, na mocy polecenia jakiegokolwiek władzy sądowej, administracyjnej lub innej”⁴.

Wizytacje KMPT są niezapowiedziane. W czasie swojej wizyty członkowie KMPT mają dostęp do wszystkich pomieszczeń, instalacji i urzędzeń, mogą odbyć poufną rozmowę z wybraną przez siebie osobą (zarówno osobą pozbawioną wolności, jak i członkiem personelu lub inną osobą), mają dostęp do dokumentacji i nagrań z monitoringu wizyjnego⁵. Mają też prawo rejestrowania dźwięku lub obrazu w miejscach, w których przebywają osoby pozbawione wolności, za zgodą osób, które będą rejestrowane⁶.

Spostrzeżenia KMPT czynione podczas wizytacji opierają się więc na różnych źródłach, m.in. własnych obserwacjach, przeprowadzonych rozmowach, analizie dokumentacji i zapisów monitoringu⁷.

KMPT nie jest organem dochodzeniowo-śledczym. Nie rozpatruje też skarg⁸. Celem wizytacji KMPT jest identyfikowanie czynników zwiększających ryzyko wystąpienia tortur i złego traktowania osób pozbawionych wolności oraz zaproponowanie rozwiązań mających na celu wyeliminowanie tego ryzyka. Formułując swoje wnioski i zalecenia, KMPT bierze pod uwagę międzynarodowe standardy praw człowieka, w szczególności standardy ONZ⁹ oraz zalecenia organów międzynarodowych.

³ Zob. art. 4 ust. 1 OPCAT.

⁴ Zob. art. 4 ust. 2 OPCAT.

⁵ Zob. art. 20 OPCAT.

⁶ Zob. art. 13 ust. 1a ustawy o Rzeczniku Praw Obywatelskich.

⁷ Szczegółowy opis metod pracy KMPT można znaleźć w raportach rocznych RPO z działalności KMPT. Zob. np. Raport Rzecznika Praw Obywatelskich z działalności w Polsce Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur w 2022 r., Część II – Jak pracuje KMPT?

⁸ Zob. Dziewiąte Sprawozdanie Roczne SPT z 22 marca 2016 r., CAT/OP/C/57/4, Aneks do sprawozdania, część II, pkt 6. Zob. również publikację Biura Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka pt. „Preventing Torture. The Role of National Preventive Mechanisms. A Practical Guide”, Professional Training Series No. 21, United Nations High Commissioner for Human Rights, New York and Geneva 2018, s. 4-6.

⁹ Zob. art. 19 pkt b OPCAT.

W każdym przypadku, kiedy przedstawiciele Krajowego Mechanizmu ujawnią ryzyko zaistnienia naruszeń praw osób pozbawionych wolności (nawet jeśli jego istnienie wynika jedynie z relacji osób pozbawionych wolności), KMPT jest zobowiązany do wydania odpowiedniego zalecenia w raporcie. Dlatego też na zalecenia końcowe w niniejszym raporcie należy patrzeć nie tylko przez pryzmat nieprawidłowości, które już zaistniały, lecz także przez pryzmat prewencji.

2. Zakaz represji

Stosownie do art. 21 ust. 1 OPCAT żadna osoba (np. osadzony, funkcjonariusz Służby Więziennej, osoba odwiedzająca) lub organizacja, która przekazała KMPT informację, nie może ponieść jakiegokolwiek sankcji lub uszczerbku z tego tytułu, niezależnie od tego, czy udzieliła informacji prawdziwej, czy fałszywej.

Wskazany przepis OPCAT stanowi bowiem, że „żadna władza lub funkcjonariusz nie nakaże, nie zastosuje, nie pozwoli ani nie dopuści do stosowania jakiegokolwiek sankcji przeciwko jakiegokolwiek osobie lub organizacji, za przekazanie krajowemu mechanizmowi prewencji jakiegokolwiek informacji, prawdziwej bądź fałszywej, i żadna taka osoba lub organizacja nie poniesie żadnego uszczerbku w jakikolwiek inny sposób”.

W trakcie wizytacji przedstawiciele KMPT powzięli informację, że w trakcie doprowadzania na poufne rozmowy z pracownikami Biura Rzecznika Praw Obywatelskich jeden z funkcjonariuszy miał „przestrzegać” osadzonych, aby pamiętali, że przedstawiciele KMPT są tu tylko na chwilę, a osadzeni zostają w jednostce dłużej. Tego typu sugestie zostały odczytane przez osadzonych jako groźba ze strony funkcjonariusza.

Takie komentarze mogą stanowić zapowiedź represji wobec osadzonych oraz zniechęcać ich do przekazania ważnych informacji na temat funkcjonowania jednostki i warunków odbywania kary pozbawienia wolności, co jest niepokojące w świetle skuteczności systemu zapobiegawczego stworzonego przez OPCAT.

W świetle postanowień art. 20 ust. 4 i art. 21 ust. 1 OPCAT takie komentarze nie powinny mieć miejsca.

Krajowy Mechanizm zwraca się do Dyrektora Zakładu Karnego w Rawiczu o stanowcze przypomnienie funkcjonariuszom o zasadach pracy KMPT i zakazie represji określonym w OPCAT. W tym celu należy zapoznać funkcjonariuszy

z Protokołem fakultatywnym do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania.

3. Uwagi wstępne na temat wizytacji

Na podstawie art. 19 OPCAT oraz na wniosek Rzecznika Praw Obywatelskich, w dniach 21–24 listopada 2023 r., przedstawiciele KMPT przeprowadzili wizytację Zakładu Karnego w Rawiczu, przy ul. 17 Stycznia 28 (dalej jako: Zakład, jednostka). Jej celem było sprawdzenie sposobu traktowania osadzonych przebywających w jednostce penitencjarnej i warunków detencji, w celu wzmocnienia ich ochrony przed ryzykiem tortur i innych form okrutnego, nieludzkiego i poniżającego traktowania albo karania.

W skład zespołu wizytującego wchodził: Łukasz Bębenista (prawnik), Aleksandra Nowicka (kryminolog, specjalista ds. bezpieczeństwa wewnętrznego) i Aleksandra Osińska (psycholożka).

W trakcie wizytacji przedstawiciele KMPT:

- przeprowadzili wstępną rozmowę z płk. Jarosławem Dworeckim (ówczesnym Dyrektorem Zakładu Karnego w Rawiczu¹⁰) i innymi funkcjonariuszami Służby Więziennej;
- dokonali oglądu wybranych przez siebie pomieszczeń jednostki oraz terenu zewnętrznego;
- przeprowadzili poufne rozmowy z osadzonymi i personelem;
- zapoznali się z prowadzoną na miejscu dokumentacją, w tym dokumentacją medyczną i informacjami zgromadzonymi w Centralnej Bazie Osób Pozbawionych Wolności;
- wykonali dokumentację fotograficzną i dokonali pomiaru powierzchni wybranych przez siebie cel mieszkalnych.

¹⁰ W dniu 23 lutego 2024 r. płk Jarosław Dworecki zakończył służbę w Zakładzie Karnym w Rawiczu, przechodząc na zaopatrzenie emerytalne, zob. <https://sw.gov.pl/aktualnosc/zaklad-karny-w-rawiczu-pozegnanie-ze-sluzba>. Dyrektor Generalny Służby Więziennej, na wniosek Dyrektora Okręgowego Służby Więziennej w Poznaniu, z dniem 28 lutego 2024 r. powołał na stanowisko Dyrektora Zakładu Karnego w Rawiczu ppłk. Jarosława Korytowskiego, zob. <https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/zaklad-karny-w-rawiczu-komunikat%20-%20personalny>.

Swoje wstępne uwagi przedstawiciele KMPT przekazali Dyrektorowi jednostki w czasie rozmowy podsumowującej wizytę. Po zakończeniu wizytacji dokonano analizy przekazanej przez Dyrektora Zakładu dokumentacji, informacji pisemnych i nagrań audio-video z użycia środków przymusu bezpośredniego.

Niniejszy raport wskazuje problemy systemowe wymagające zmiany obowiązującego prawa (pkt 6) oraz obszary wymagające ulepszeń, istotne z punktu widzenia prewencji tortur i innych form okrutnego, niehumanitarnego i poniżającego traktowania albo karania (pkt 7). Wymienia również mocne strony – inicjatywy, które w ocenie KMPT warte są realizacji w innych jednostkach penitencjarnych (pkt 5).

4. Charakterystyka jednostki

Zakład Karny w Rawiczu jest jednostką penitencjarną typu zamkniętego przeznaczoną dla mężczyzn. Osadzone są w niej osoby dorosłe skazane odbywające karę pozbawienia wolności po raz pierwszy i młodociani.

Jednostka posiada wydzielony oddział aresztu śledczego, a także oddział terapeutyczny przeznaczony dla młodocianych oraz dorosłych skazanych po raz pierwszy z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo, w tym objętych programem terapii dla sprawców przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, popełnionych w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych, oraz dla skazanych uzależnionych od innych niż alkohol substancji psychoaktywnych. W oddziale terapeutycznym wydzielono także 4 cele dla 6 osób zakwalifikowanych do kategorii tzw. więźniów niebezpiecznych.

Ogólna pojemność jednostki penitencjarnej wynosi 832 miejsca zakwaterowania. W trakcie wizytacji stan ewidencyjny oraz rzeczywisty osadzonych wynosił, w trakcie kolejnych dni: 760, 766, 763 oraz 763 osoby.

Jednostka podlega Dyrektorowi Okręgowego Służby Więziennej w Poznaniu. Nadzór penitencjarny sprawuje Sąd Okręgowy w Poznaniu, V Wydział Penitencjarny i Nadzoru nad Wykonywaniem Orzeczeń Karnych.

5. Mocne strony

Kadra penitencjarna Zakładu Karnego w Rawiczu jest pomysłodawcą ogólnopolskiego konkursu „**Szpalty za kratą**”. Jego celem jest propagowanie wśród osadzonych kultury czytelniczej, a przez to kształtowanie właściwych postaw prospołecznych oraz czynnego udziału w procesie resocjalizacji. Patronat honorowy

nad konkursem sprawuje Dyrektor Okręgowy Służby Więziennej w Poznaniu, natomiast patronat merytoryczny – Stowarzyszenie Dziennikarzy Polskich. Z roku na rok konkurs cieszy się coraz większą popularnością wśród osadzonych i sukcesywnie zwiększa się grono jednostek penitencjarnych zaangażowanych w jego realizację. W listopadzie 2023 r. odbyła się IX edycja konkursu.

„Złota Setka – Bieg ku wolności” to kolejna inicjatywa, która realizowana jest w Zakładzie Karnym w Rawiczu. Jest to największa impreza biegowa organizowana w jednostkach penitencjarnych w Polsce. Półmaraton stanowi uwieńczenie cyklu szkoleń, treningów i eliminacji realizowanych w ramach programu resocjalizacyjnego „Złota Setka” – programu sprzyjającego readaptacji i reintegracji społecznej przez wychowanie fizyczne z zakresu zapobiegania negatywnym skutkom izolacji wobec osadzonych odbywających długoterminowe kary pozbawienia wolności oraz młodocianych. Program pozwala nie tylko na aktywne i pożyteczne organizowanie czasu wolnego, lecz przede wszystkim służy zmianie postaw osadzonych, uczy ich szacunku dla współrywalizacji oraz tego, jak w akceptowalny społecznie sposób wyrażać siebie, swoje emocje, potrzeby i jak funkcjonować w grupie. W 2023 r. odbyła się już XIII edycja wydarzenia, w którym udział biorą także przedstawiciele świata sportu oraz kultury.

6. Problemy systemowe

6.1. Powierzchnia celi mieszkalnej

Pomiar powierzchni wybranych cel mieszkalnych wykazał, że osadzeni mieli zapewnione 3 m² przestrzeni życiowej w przeliczeniu na jedną osobę (z wyłączeniem powierzchni kąjka sanitarnego). Metraż ten jest wprawdzie zgodny z prawem krajowym¹¹, nie spełnia jednak standardów i zaleceń Europejskiego Komitetu do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (CPT)¹² i Podkomitetu ONZ ds. Zapobiegania Torturom oraz innemu Okrutnemu, Nieludzkiemu, Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (SPT)¹³.

¹¹ Zob. art. 110 § 2 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. z 2024 r. poz. 706).

¹² Zob. Raport CPT z wizyty w Polsce w 2017 r., CPT/Inf (2018) 39, § 59 i 67. Zob. również dokument pt. „Living space per prisoner in prison establishments: CPT standards”, 15 grudnia 2015 r., CPT/Inf (2015) 44 oraz Trzydziesty Pierwszy Raport Generalny CPT za 2021 rok, CPT/Inf (2022) 5, § 84-107.

¹³ Zob. Raport SPT z wizyty w Polsce w 2018 r., CAT/OP/POL/ROSP/1, § 80-81.

Minimalny standard powierzchni mieszkalnej w celi przypadający na jednego osadzonego rekomendowany przez CPT wynosi 4 m² w celach wieloosobowych oraz 6 m² w celach jednoosobowych (do metrażu nie wlicza się kącika sanitarnego).

Powyższy problem ma charakter systemowy, wymagający zmiany prawa i skorygowania oficjalnej pojemności jednostek penitencjarnych. Był on już sygnalizowany Ministrowi Sprawiedliwości przez Rzecznika Praw Obywatelskich¹⁴ oraz wskazywany w raportach KMPT¹⁵.

Niezapewnienie powyższego standardu znacznie zwiększa ryzyko naruszenia zakazu tortur, nieludzkiego i poniżającego traktowania określonego w art. 3 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i odpowiedzialności prawnej przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka¹⁶.

6.2. Cele wieloosobowe

W Zakładzie Karnym w Rawiczu nadal funkcjonują cele wieloosobowe. W jednostce znajduje się 5 cel 7-osobowych, 3 cele 8-osobowe, 1 cela 9-osobowa, 1 cela 11-osobowa, 4 cele 12-osobowe oraz 2 cele 13-osobowe.

CPT wielokrotnie zgłaszał zastrzeżenia wobec idei takiego kwaterowania osadzonych. W ocenie Komitetu duże cele wieloosobowe nieodłącznie wiążą się z brakiem prywatności życia codziennego osadzonych. Ponadto istnieje wysokie ryzyko zastraszenia i przemocy, rozwoju subkultur przestępczych. Utrudnione zaś jest lub nawet niemożliwe sprawowanie właściwej kontroli przez personel penitencjarny. Wskazane wyżej problemy zwiększają się jeszcze, gdy przekroczono rozsądny poziom wypełnienia tych cel; poza tym w takiej sytuacji łatwiej o znaczne pogorszenie panujących warunków na skutek przeciążenia wspólnych urządzeń, takich jak umywalki czy toalety, a także niewystarczającej wentylacji¹⁷.

¹⁴ Zob. wystąpienia generalne RPO do Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 maja i 29 lipca 2016 r., KMP.571.5.2016.RK.

¹⁵ Zob. Raport Rzecznika Praw Obywatelskich z działalności w Polsce Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur w 2022 r., s. 68-69.

¹⁶ Zob. wyrok ETPC [Wielka Izba] z dnia 20 października 2016 r. w sprawie Muršić przeciwko Chorwacji, skarga nr 7334/13.

¹⁷ Zob. wyciąg z Jedenastego Sprawozdania Ogólnego, CPT /Inf (2001)16, § 29.

W tej kwestii Rzecznik Praw Obywatelskich skierował wystąpienie generalne do Dyrektora Generalnego Służby Więziennej¹⁸, który podzielił stanowisko RPO. W odpowiedzi wskazano także, iż sukcesywnie cele wieloosobowe będą przekształcane w cele o mniejszej pojemności¹⁹. Kwestia ta nadal pozostaje w zainteresowaniu Rzecznika Praw Obywatelskich

6.3. Standard dotyczący liczby psychologów penitencjarnych

W trakcie wizytacji w dziale penitencjarnym zatrudnionych było trzech psychologów, z czego jedna osoba przebywała od dłuższego czasu na urlopie macierzyńskim. De facto opiekę nad osadzonymi z innych oddziałów niż terapeutyczny (ok. 600 osób) sprawowało jedynie dwóch psychologów.

Zgodnie z obecnie obowiązującym standardem, jeden psycholog może prowadzić badania psychologiczne, udzielać pomocy psychologicznej oraz obejmować odpowiednimi oddziaływaniami grupę nieprzekraczającą 200 osadzonych²⁰.

W ocenie KMPT standard określony przez Dyrektora Generalnego Służby Więziennej jest zbyt niski i nie przekłada się na efektywność oddziaływań psychologicznych. Ponadto, jak podkreśla Najwyższa Izba Kontroli, „bardzo duża liczba osadzonych przypadająca na jednego psychologa, skutkuje ograniczoną możliwością, nawet pilnego, badania osoby zgłaszającej myśli samobójcze, czy też objęcie opieką i przygotowanie zaleceń dla osób objętych kartą OZS. Wątpliwości te dotyczą także realnej możliwości udzielenia pomocy osobom potrzebującym, choćby w ramach interwencji kryzysowej”²¹.

¹⁸ Zob. wystąpienie generalne Rzecznika Praw Obywatelskich z dnia 22 listopada 2018 r., IX.517.599.2017.PM.

¹⁹ Zob. pismo Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 19 grudnia 2018 r., BDG.055.11.2018.AŚB.

²⁰ Zob. Zarządzenie Nr 19/16 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 14 kwietnia 2016 r. w sprawie szczegółowych zasad prowadzenia i organizacji pracy penitencjarnej oraz zakresów czynności funkcjonariuszy i pracowników działów penitencjarnych i terapeutycznych oraz oddziałów penitencjarnych.

²¹ Zob. Sprawozdanie NIK z wyników kontroli pt. „Bezpieczeństwo osadzonych” z 2020 r., KPB.430.002.2020, nr ewid. 52/2020/P/19/040/KPB, s. 58.

Problem ten był już sygnalizowany Dyrektorowi Generalnemu Służby Więziennej²² oraz wskazywany w raportach rocznych KMPT²³ i w dalszym ciągu pozostaje w zainteresowaniu Rzecznika Praw Obywatelskich.

6.4. Dokumentowanie obrażeń

Delegacja pozytywnie oceniła praktykę poddawania badaniom medycznym zarówno więźniów przyjmowanych do jednostki „z wolności”, jak również przetransportowanych z innych jednostek.

Zaobserwowane obrażenia są odnotowywane w książeczkach zdrowia osadzonych. Personel medyczny nie wykonuje jednak zdjęć obrażeń i nie stosuje rekomendowanego przez CPT formularza do oznaczenia umiejscowienia obrażeń z wizerunkiem sylwetki człowieka (tzw. mapy ciała)²⁴. Personel medyczny został zapoznany z treścią Protokołu stambulskiego, ale dokument nie jest stosowany w praktyce.

Podkomitet ds. Prewencji Tortur ONZ podkreśla, że Protokół stambulski stanowi niezbędne narzędzie wykrywania, dokumentowania, zgłaszania i jako takiego powstrzymywania tortur i złego traktowania²⁵. Nie tylko pomaga we wczesnej identyfikacji ofiar i dokumentowaniu traumy, ale również w ocenie potrzeb i dostosowaniu do nich odpowiedniej opieki²⁶.

Stosowanie Protokołu stambulskiego rekomendują również Komitet Przeciwko Torturom (CAT)²⁷, Europejski Komitet do Spraw Zapobiegania Torturom

²² Zob. wystąpienia generalne RPO do Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z 17 maja 2016 r., 19 lutego 2019 r. oraz 10 listopada 2020 r., KMP.571.8.2016.

²³ Zob. Raport Rzecznika Praw Obywatelskich z działalności w Polsce Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur w 2022 r., s. 71.

²⁴ Zob. Raport CPT z wizyty w Polsce w 2017 r., CPT/Inf (2018) 39, § 80. Zob. też uwagi i zalecenie CPT przedstawione w raporcie z wizyty ad hoc w 2019 r., CPT/Inf (2020) 31, § 26.

²⁵ Zob. Uwagi i zalecenia SPT przedstawione w raportach z wizyt w: Polsce [CAT/OP/POL/ROSP/1, § 55], Wielkiej Brytanii [CAT/OP/GBR/ROSP/1, § 69 i 71], Portugalii [CAT/OP/PRT/1, § 34, 89, 93], Hiszpanii [CAT/OP/ESP/1, § 46, 63-64, 70] i Brazylii [CAT/OP/BRA/3, § 20-22, 34, 89, 93].

²⁶ Zob. również wspólne oświadczenie CAT, SPT, Specjalnego Sprawozdawcy ds. Tortur i Rady Powierniczej Dobrowolnego Funduszu ONZ na rzecz Ofiar Tortur z dnia 25 czerwca 2019 r., dostępne na stronie: <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=24739&LangID=E>.

²⁷ Zob. Konkluzje i zalecenia CAT dla Polski, 29 sierpnia 2019 r., CAT/C/POL/CO/7, § 27 i 28.

oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu²⁸ i Specjalny Sprawozdawca ds. Tortur²⁹.

Kwestia odpowiedniej dokumentacji obrażeń osadzonych (w tym potrzeby rejestrowania obrażeń za pomocą map ciała i upowszechnienia wiedzy o Protokole stambulskim) oraz opracowania procedury postępowania w przypadku podejrzenia tortur lub innych form niewłaściwego traktowania stanowi problem systemowy, który był już sygnalizowany Dyrektorowi Generalnemu Służby Więziennej. Prowadzona w tym zakresie korespondencja nie doprowadziła jednak do zmiany praktyki, co jest niepokojące z punktu widzenia skutecznego przeciwdziałania torturom³⁰.

6.5. Funkcjonariusze Służby Więziennej spoza personelu medycznego podczas badań lekarskich osadzonych

W ZK zdarza się, że funkcjonariusze uczestniczą w badaniach medycznych osadzonych, realizowanych zarówno na terenie jednostki, jak i poza nią. W ocenie KMPT wszystkie badania medyczne osadzonych (tuż po przyjęciu i na późniejszym etapie) powinny być przeprowadzane poza zasięgiem słuchu funkcjonariuszy Służby Więziennej, a także poza zasięgiem ich wzroku, chyba że lekarz w danej sprawie zgłosi wniosek o obecność funkcjonariusza w trakcie badania. W obecności personelu ochronnego więzień może nie czuć się na tyle swobodnie, by opowiedzieć lekarzowi o sposobie, w jaki był traktowany, czy o chorobach, których się wstydzi. Taka sytuacja rodzi też ryzyko naruszenia intymności więźniów, poszanowania ich godności i tajemnicy lekarskiej.

Analogiczne stanowisko prezentuje także CPT, który wskazuje, że obecność funkcjonariusza podczas badania jest szkodliwa dla budowania właściwej relacji pomiędzy lekarzem a pacjentem i zwykle nie jest konieczna z punktu widzenia bezpieczeństwa. Komitet zachęca też personel jednostek penitencjarnych do wypracowania alternatywnych rozwiązań mających na celu pogodzenie wymogów

²⁸ Zob. Raporty CPT z wizyt w: Mołdawii [CPT/Inf (2020) 27, § 29], Macedonii Północnej, [CPT/Inf (2021) 8, § 29], Portugalii [CPT/Inf (2020) 33, § 71 i 72], Danii [CPT/Inf (2019) 35, § 20] i Gruzji [CPT/Inf (2019) 16, § 80].

²⁹ Zob. Raporty Specjalnego Sprawozdawcy ds. Tortur: z dnia 16 lipca 2021 r. [A/76/168, § 22, 25, 34, 66 pkt g], z dnia 20 marca 2020 r. [A/HRC/43/49, § 13, 21] oraz z dnia 20 lipca 2018 r. [A/73/207, § 77 pkt e].

³⁰ Zob. Raporty roczne KMPT za lata: 2019 – s. 77-78 i 2020 – s. 76-78. Zob. również raport tematyczny KMPT pt. „Prawa człowieka w miejscach izolacji. Jak Polska wdraża w praktyce zalecenia międzynarodowych organów ds. zapobiegania torturom (CPT i SPT)”, Warszawa 2021, pkt 50.

bezpieczeństwa i zasady tajemnicy lekarskiej (np. zainstalowanie systemu nagłośnienia przywoławczego)³¹.

Tożsamy pogląd wyraził SPT w raporcie z wizyty w Polsce w 2018 r. Wskazał w nim, że podczas wszelkich badań lekarskich, w tym podczas przyjmowania do zakładu, należy ściśle przestrzegać prawa do prywatności i poufności³². Podkomitet uznaje, że przeprowadzanie badań medycznych w obecności innych osób (np. członków konwoju lub strażników) narusza ich poufność i może zniechęcać do rozmowy na temat obrażeń wynikających z tortur i złego traktowania³³.

Stanowisku KMPT oraz CPT i SPT przeczą obecne przepisy Kodeksu karnego wykonawczego. Do art. 115 k.k.w. dodano ust. 7a, przewidujący, że w przypadku skazanego stwarzającego poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu skazanego oraz skazanego, który podczas pobytu w areszcie śledczym lub zakładzie karnym naruszył w poważnym stopniu dyscyplinę i porządek, świadczenia zdrowotne co do zasady udzielane są w obecności funkcjonariusza niewykonującego zawodu medycznego. Za naruszenie dyscypliny może zostać uznane np. wykonanie tatuażu w ZK. Podobne ograniczenia stosuje się wobec skazanego odbywającego karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym typu zamkniętego, jeśli świadczenie zdrowotne jest wykonywane poza tym zakładem. Oznacza to, że np. skazany niebędący recydywistą, nieprzejawiający agresji, a odbywający karę w tego typu zakładzie, będzie musiał oczekiwać na wizyty pośród innych pacjentów, odbywać badania i komunikować się z personelem medycznym w kajdankach.

Dla KMPT nie ma wątpliwości, że na wniosek osoby udzielającej świadczenia zdrowotnego, jeśli jest to konieczne do zapewnienia pracownikowi medycznemu bezpieczeństwa, świadczenie może być udzielone w obecności funkcjonariusza niewykonującego zawodu medycznego. Taka reguła do tej pory była wystarczająca. W myśl art. 20 ust. 1 ustawy z dnia 6 listopada 2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta³⁴ pacjent ma prawo do poszanowania intymności i godności, w szczególności w czasie udzielania mu świadczeń zdrowotnych. W rezultacie zgodnie z art. 22 ust. 2 tej ustawy osoby wykonujące zawód medyczny, inne niż udzielające świadczeń zdrowotnych, uczestniczą przy udzielaniu tych świadczeń tylko wtedy,

³¹ Zob. Raport CPT z wizyty w Polsce, CPT/Inf (2014) 21, § 79.

³² Zob. Raport SPT z wizyty w Polsce w 2018 r., CAT/OP/POL/ROSP/1, § 104.

³³ Zob. Raport SPT z wizyty w Ukrainie, CAT/OP/UKR/3, § 53.

³⁴ Dz. U. z 2024 r. poz. 581.

gdy jest to niezbędne ze względu na rodzaj świadczenia. Uczestnictwo lub obecność innych osób wymaga zgody pacjenta. Sfera intymności i godności jednostki chroniona podczas badania medycznego stanowi element składowy konstytucyjnego prawa do prywatności (art. 47 Konstytucji RP). Ograniczenie tego prawa jest oczywiście możliwe, jeśli odbywa się na warunkach określonych w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP. W tym zakresie spełniony został wymóg co do ustawowej formy ograniczenia. Jednakże obecność funkcjonariusza niewykonującego zawodu medycznego podczas udzielania świadczenia zdrowotnego co do zasady przy każdym świadczeniu zdrowotnym poza jednostką penitencjarną wydaje się pozbawiona uzasadnienia merytorycznego.

6.6. Aktywność osób tymczasowo aresztowanych

Osoby tymczasowo aresztowane większość czasu spędzają w celach mieszkalnych. Przez godzinę dziennie mogą korzystać ze spaceru, mają dostęp do świetlicy i biblioteki.

Tymczasem zgodnie ze standardami i zaleceniami CPT wszystkie osoby tymczasowo aresztowane powinny spędzać rozsądną część swojego czasu (tj. minimum 8 godzin dziennie) poza celą mieszkalną i być angażowane w celowe, różnorodne działania typu praca (najlepiej o wartości zawodowej), edukacja, sport, rekreacja itp. Im dłuższy okres tymczasowego aresztowania, tym bardziej zróżnicowany powinien być reżim w stosunku do tych osób³⁵.

SPT podkreśla, że programy zajęć dla osadzonych odgrywają ważną rolę w ich dobrym samopoczuciu i bezpieczeństwie w jednostce penitencjarnej. Wymuszona bezczynność zwiększa bowiem napięcie i może mieć poważne konsekwencje dla zdrowia i dobrego samopoczucia osadzonych, także dla przyszłej reintegracji po opuszczeniu zakładu. Skrajna i wymuszona całkowita nieaktywność w dłuższym okresie może stanowić nieludzkie traktowanie³⁶.

Zgodnie z Europejskimi Regułami Więziennymi rygor, jakiemu podlegają więźniowie, powinien zapewniać im zrównoważony program aktywności. Rygor ten

³⁵ Zob. Raport CPT z wizyty w Polsce w 2017 r., CPT/Inf (2018) 39, § 73.

³⁶ Zob. Raport SPT z wizyty w Beninie w 2008 r., CAT/OP/BEN/1, § 273.

powinien pozwalać więźniom na spędzanie jak największej liczby godzin w ciągu dnia poza ich celą dla zapewnienia właściwego poziomu interakcji³⁷.

6.7. Stosowanie wobec osadzonych dodatkowych restrykcji wdrożonych na mocy decyzji Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 6 kwietnia 2022 r.

W 2022 r. doszło do znaczącej nowelizacji przepisów kodeksu karnego wykonawczego³⁸, stanowiącej element realizowanego przez Ministerstwo Sprawiedliwości programu „Nowoczesne Więziennictwo”. Zgodnie z założeniami twórców programu, przyjęte rozwiązania stanowić miały największą od ćwierćwiecza zmianę w polskim więziennictwie, a założenia projektu opierały się m.in. na: zmianie warunków korzystania przez skazanych z opieki zdrowotnej, wzmocnieniu bezpieczeństwa w zakładach karnych, lepszym wykszoleniu i skuteczności Służby Więziennej czy zwiększeniu dostępności pracy dla osadzonych³⁹.

RPO już na etapie legislacyjnym przedstawiał liczne uwagi na temat proponowanych zmian, dotyczące m.in.: realizacji prawa osób pozbawionych wolności do składania skarg i wniosków, przeprowadzania kontroli osobistych wobec osadzonych, a także realizacji prawa do obrony i kontaktu ze światem zewnętrznym⁴⁰. W późniejszym czasie opiniował także projekty aktów wykonawczych do znowelizowanego kodeksu.

Z informacji uzyskanych w trakcie rozmów z osobami pozbawionymi wolności w wizytowanej jednostce wynika, że szczególnie dolegliwe są dla nich zmiany dotyczące warunków korzystania z samoinkasujących aparatów telefonicznych, zlokalizowanych w oddziałach mieszkalnych (zob. pkt 7.4 raportu).

³⁷ Zob. Zalecenia Rec (2006)2 Komitetu Ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich Reguł Więziennych, przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 11 stycznia 2006 r. na 952 posiedzeniu delegatów, Reguły 25.1 i 25.2.

³⁸ Zob. ustawa z dnia 5 sierpnia 2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1855).

³⁹ Zob. Komunikat Ministerstwa Sprawiedliwości z dnia 17 września 2022 r., dostępny na stronie: <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/wchodzi-w-zycie-program-nowoczesne-wieziennictwo>.

⁴⁰ Zob. wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich do Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 listopada 2021 r., IX.022.1.2021, dostępne na stronie: <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-zmiany-kkw-kk-kpkkontakty-rodzina-opinia-ms>.

Uwagę wizytujących zwróciły także dodatkowe restrykcje względem osadzonych, wdrożone na mocy decyzji Dyrektora Generalnego Służby Więziennej⁴¹. Zmiana praktyki postępowania z osobami przebywającymi w zakładach karnych i aresztach śledczych nie wynika wprost ze znowelizowanych przepisów k.k.w., niemniej jednak zdaje się podyktowana jednym z celów programu „Nowoczesne Więziennictwo”, którym było zwiększenie bezpieczeństwa w jednostkach penitencjarnych. Z treści wyżej wskazanej decyzji Dyrektora Generalnego Służby Więziennej wynika również, że wszelkie wytyczne dotyczące funkcjonowania Służby Więziennej, zawarte w dokumencie, uzgodnione zostały uprzednio z kierownictwem Ministerstwa Sprawiedliwości.

Przedstawiciele KMPT odnotowali wprowadzenie wyznaczonych stref dla osadzonych w pomieszczeniach wychowawców, oddziałowych, terapeutów i psychologów. Drzwi wejściowe do wskazanych pomieszczeń wyposażone zostały w przeszklone otwory; taśmą na posadzce wydzielono linię, której nie wolno przekraczać osadzonym; osoby pozbawione wolności rozmowy prowadzą skute kajdankami, stojąc lub siedząc, po uzyskaniu zgody personelu.

W ocenie Krajowego Mechanizmu, opisane powyżej warunki sprowadzają kontakt z każdym osadzonym, niezależnie od zindywidualizowanych przesłanek, do potencjalnego zagrożenia. Uniemożliwiają tym samym nawiązanie relacji opartej na elementarnym zaufaniu.

Negatywnie należy ocenić wymóg pozostawania więźnia zakutego w kajdanki w czasie rozmowy z wychowawcą lub psychologiem. Taka praktyka utrudnia właściwą komunikację na skutek zaburzenia relacji (uniemożliwienie przyjęcia wygodnej pozycji w trakcie rozmowy, wpływające ujemnie na ogólny komfort rozmowy, a taki jest jeden z celów kontaktu z psychologiem – uzyskanie pomocy, tudzież porady, w swobodnej rozmowie, sprzyjającej szczerości pacjenta i zaufaniu do specjalisty).

Negatywnie należy ocenić też obowiązek noszenia munduru przez wychowawców i psychologów. Jedną z barier utrudniających wejście osadzonego w proces resocjalizacji i wytrwanie w nim jest ambiwalencja w stosunku do personelu odpowiedzialnego za jej realizację. Mundur, utożsamiany latami przez osadzonych (szczególnie recydywistów odbywających karę w zakładzie typu zamkniętego)

⁴¹ Zob. Pismo Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 26 kwietnia 2022 r., BDG.070.40.2022.KS.

z funkcjonariuszami działu ochrony jako tymi, którzy na co dzień w pierwszej kolejności odpowiadają za porządek i dyscyplinę w jednostce i od których osadzeni są najbardziej zależni (wyjścia z celi do telefonu, na spacer, do wychowawcy itd.), stanowi dodatkową barierę komunikacyjną, potencjalnie obniża poziom zaufania oraz wzmacnia opór przed poddaniem się resocjalizacji. W opinii KMPT sam fakt noszenia munduru nie przyczynia się do podniesienia poziomu bezpieczeństwa funkcjonariuszy, a jednocześnie tworzy bariery w procesie terapii. O bezpieczeństwie funkcjonariuszy i pracowników decyduje bowiem szereg czynników, m.in. świadomość potencjalnych zagrożeń i poziom wykształcenia kadry.

Rozumiejąc konieczność zapewnienia bezpieczeństwa personelowi jednostek penitencjarnych, KMPT zwraca uwagę, że wielość wprowadzonych ograniczeń może utrudniać odpowiednią komunikację między osadzonymi a wychowawcami lub psychologami. Wszelkie decyzje zwiększające stopień dolegliwości związane z faktem pozbawienia wolności winny być poprzedzone wnikliwą analizą ryzyka w konkretnym przypadku, a podejmowane w jej następstwie kroki – proporcjonalne do poziomu rzeczywistego zagrożenia.

7. Obszary wymagające poprawy

7.1. Traktowanie

W większości przypadków relacje panujące w jednostce pomiędzy osadzonymi, jak również pomiędzy więźniami a funkcjonariuszami, ocenione zostały jako poprawne lub dobre. Niepokój delegacji wzbudził jednak fakt, że pojawiło się kilka sygnałów dotyczących niemiłych komentarzy, a wręcz naśmiewania się niektórych funkcjonariuszy z osadzonych odbywających karę pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym.

Należy także wskazać, że na jednym z przekazanych do analizy w Biurze Rzecznika Praw Obywatelskich nagrań z monitoringu wizyjnego słychać, jak funkcjonariusze po opuszczeniu celi zabezpieczającej, w której przebywał osadzony, przeszli w kierunku dyżurki oddziałowego i prowadzili ze sobą rozmowę z użyciem wulgarnego słownictwa.

KMPT pragnie podkreślić, że personel jednostek penitencjarnych swoim zachowaniem powinien stanowić wzór dla osadzonych. Niedopuszczalne są sytuacje, w których funkcjonariusze wyśmiewają niepełnosprawność osadzonych, pozwalają

sobie na wypowiedzianie niestosownych komentarzy oraz używanie wulgarnego słownictwa. Stosowane są wówczas podwójne standardy – osadzeni często są karani lub upominani za wulgarne słownictwo, jakiego używają w kontaktach z personelem jednostek penitencjarnych, podczas gdy analogiczne zachowania personelu traktowane są pobłażliwie. Wyeliminowanie takich przypadków jest istotne z perspektywy efektywności oddziaływań resocjalizacyjnych wobec osób skazanych.

Jak zauważa CPT, „zasadniczym elementem humanitarnego systemu penitencjarnego będzie zawsze odpowiednio zwerbowany i przeszkolony personel więzienny, który potrafi przyjąć odpowiednie nastawienie w kontaktach z osadzonymi i traktować swój zawód bardziej jako powołanie, niż tylko pracę. Budowanie pozytywnych relacji z osadzonymi powinno stanowić główny element tego powołania. Rozwijanie konstruktywnych i pozytywnych relacji pomiędzy personelem więziennym a osadzonymi nie tylko zmniejszy ryzyko złego traktowania, ale także zwiększy kontrolę i bezpieczeństwo. W rezultacie praca personelu więziennego może być znacznie bardziej satysfakcjonująca”⁴².

Krajowy Mechanizm zaleca kierownictwu jednostki przypomnienie podległym funkcjonariuszom o zasadach etyki zawodowej i konieczności traktowania osadzonych z szacunkiem i godnością.

Delegacja KMPT otrzymała wiele sygnałów wskazujących na to, że kontrole osobiste realizowane wobec osadzonych mogą być nadużywane. Osadzeni po odbytych widzeniach podlegają dwuetapowej kontroli osobistej, często połączonej z wykonaniem przysiadu, w pomieszczeniu obok sali widzeń. Następnie procedura ta jest, w analogiczny sposób, powtarzana już w oddziale mieszkalnym – po upływie zaledwie kilku lub kilkunastu minut od poprzedniej kontroli osobistej. Należy podkreślić, że osadzeni przebywają wtedy cały czas na terenie jednostki penitencjarnej, pod nadzorem funkcjonariuszy Służby Więziennej, oraz poruszają się wzdłuż monitorowanych ciągów komunikacyjnych.

Należy wskazać, że kontrola osobista, która realizowana jest w oddziałach mieszkalnych, odbywa się często w monitorowanych pomieszczeniach, w których realizowane są tzw. bezpieczne widzenia, uniemożliwiające bezpośredni kontakt osadzonego z osobą odwiedzającą. Dodatkowo wizytujący ustalili, że w jednym z oddziałów mieszkalnych wykorzystywany do tego celu jest także gabinet psychologa,

⁴² Zob. Wyciąg z Jedenastego Sprawozdania Ogólnego, CPT /Inf (2001)16, § 26.

co budzi obawy z punktu widzenia zapewnienia właściwej relacji na linii psycholog – osadzony.

W ocenie KMPT realizowanie kontroli osobistej w monitorowanym pomieszczeniu narusza godność kontrolowanego i stanowi poniżające traktowanie. Krajowy Mechanizm pragnie w tym miejscu przypomnieć, że poszanowanie prawa osadzonego do intymności i godności osobistej oznacza również szacunek dla indywidualnego poczucia wstydu, które może towarzyszyć procedurze kontroli osobistej.

Zgodnie z art. 223h § 2 k.k.w. kontrolę osobistą przeprowadzają funkcjonariusze Służby Więziennej tej samej płci co osoba kontrolowana, podczas nieobecności osób postronnych i osób odmiennej płci oraz w miejscu niedostępnym w czasie dokonywania kontroli dla osób postronnych.

Warto odnieść się również do stanowiska CPT wskazanego w raporcie z wizytacji przeprowadzonej w Polsce w dniach 5–17 czerwca 2013 r., w którym wskazano, że kontrola osobista jest środkiem bardzo inwazyjnym i potencjalnie poniżającym. Z tego też powodu uciekanie się do przeprowadzenia kontroli osobistej powinno być oparte na indywidualnej ocenie ryzyka i być poddane rygorystycznym kryteriom oraz nadzorowi. Powinno się podjąć wszystkie rozsądne wysiłki w celu zminimalizowania poczucia zażenowania osadzonego⁴³.

Także SPT zauważa, iż praktyka przeszukania ciała stosowana wobec osób pozbawionych wolności powinna być ograniczona do wyjątkowych przypadków i powinna spełniać kryteria konieczności, racjonalności i proporcjonalności⁴⁴.

Krajowy Mechanizm rekomenduje dokonanie przeglądu praktyki realizacji kontroli osobistych w celu zapewnienia, że nie są one nadużywane i są wykonywane tylko w uzasadnionych sytuacjach, z uwzględnieniem indywidualnej oceny ryzyka. Ponadto KMPT zaleca odstąpienie od wykonywania kontroli osobistej w monitorowanych pomieszczeniach.

Po zakończonej wizytacji przedstawiciele KMPT dokonali analizy wybranych nagrań z monitoringu wizyjnego. Niepokój wzbudził fragment nagrania z dnia 15 czerwca 2023 r., na którym widać, jak funkcjonariusze konwojujący osadzonego

⁴³ Raport z wizyty CPT przeprowadzonej w Polsce w dniach 5-17 czerwca 2013 r., pkt 106.

⁴⁴ Raport SPT z wizyty w Polsce, CAT/OP/POL/ROSP/1, § 111.

do przedsonka celi zabezpieczającej kładą go na podłodze wyłożonej kafelkami. Dopiero po upływie kilku chwil dowódca wydaje rozkaz, by mężczyźni podłożono pod ciało matę, a następnie przeprowadzono jego kontrolę i go przebrano.

Zaniepokojenie budzi też przebranie mężczyzny przez samych funkcjonariuszy (w tym zdjęcie mu bielizny), co jest działaniem nieadekwatnym do sytuacji i mocno dolegliwym. Osadzony nie był bowiem agresywny, nie szarpał się z funkcjonariuszami, nie próbował się wyrwać – jedynie mówił do nich cały czas. W ocenie KMPT należało podjąć działania zmierzające do zminimalizowania poczucia wstydu i umożliwić osadzonemu samodzielną zmianę bielizny oraz odzieży skarbowej.

W ocenie KMPT suma dolegliwości skumulowanych w opisanej sytuacji (położenie więźnia na podłodze, zdjęcie mu bielizny i przebranie go, mimo że nie wykazywał on agresji wobec funkcjonariuszy) stanowi przejaw poniżającego traktowania.

Warto podkreślić, że środki przymusu bezpośredniego powinny być używane i wykorzystywane w sposób wyrządzający możliwie jak najmniejszą szkodę (art. 7 ust. 1 ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej⁴⁵).

KMPT rekomenduje stosowanie środków przymusu bezpośredniego i wykonywanie innych czynności z udziałem osadzonych w sposób humanitarny oraz z poszanowaniem ich godności.

W dalszej części opisywanego nagrania widać, jak mężczyzna zostaje przypięty do łóżka za pomocą pasa wieloczęściowego. W momencie, w którym kilku funkcjonariuszy zapina kończyny mężczyzny, jeden z funkcjonariuszy odpowiedzialny jest za zabezpieczenie głowy osadzonego. Funkcjonariusz po kilku chwilach bierze do ręki tarczę zabezpieczającą i z niewiadomych przyczyn trzyma ją na wysokości twarzy osadzonego. Trudno to jednoznacznie stwierdzić, ale z nagrań z kamery nasobnej wynika, jakby funkcjonariusz ranem tarczy raz przytrzymał szczękę więźnia, a raz opierał ją na obręczy barkowej osadzonego.

Sposób użycia tarczy w zaobserwowanej sytuacji budzi zaniepokojenie. Osadzony nie był bowiem agresywny, nie pluł, nie próbował nikogo gryźć, a jedynie

⁴⁵ Zob. ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz. U. z 2024 r. poz. 383).

cały czas mówił do funkcjonariuszy. Ponadto podjęte działanie utrudnia oddychanie i może mieć działanie zastraszające. Warto także podkreślić, że zgodnie ze znacznikami czasu na nagraniu z kamery nasobnej tarcza była w ten sposób wykorzystywana od 13:27:40 do 13:36:34, w tym także po tym, jak pozostali funkcjonariusze wpięli już osadzonego w pasy i nie miał on możliwości poruszania się.

Krajowy Mechanizm zwraca się do Dyrektora Zakładu Karnego w Rawiczu o przekazanie wyjaśnień, w jakim celu funkcjonariusz w opisany powyżej sposób wykorzystał tarczę zabezpieczającą, jakie są podstawy prawne oraz jakie procedury określają możliwość wykorzystania jej w taki sposób. Ponadto Krajowy Mechanizm zwraca się także o przekazanie kopii tych procedur.

Wizytujący uzyskali informacje, że ze względów bezpieczeństwa osadzeni nie mogą przebywać pojedynczo w celach wieloosobowych, które nie są objęte monitoringiem wizyjnym. Z tego też powodu w sytuacji, w której więzień jest na zwolnieniu lekarskim i nie udaje się do pracy lub szkoły albo nie ma chęci wzięcia udziału w spacerze, a pozostałe osoby z celi ją opuszczają, osadzony zostaje przeniesiony na czas nieobecności tych osób do innej celi, świetlicy lub musi przebywać na korytarzu oddziału mieszkalnego.

Bez wątpienia taka praktyka stanowi dodatkową uciążliwość w codziennym funkcjonowaniu dla więźniów oraz może przyczyniać się do pogorszenia kondycji psychicznej osadzonego. Przebywając w innej celi, są oni bowiem pozbawieni dostępu do swoich rzeczy, mają gorsze warunki do nauki czy odpoczynku. Należy także uwzględnić, że częste przemieszczanie osadzonych może prowadzić do sytuacji konfliktowych w celach.

Krajowy Mechanizm rekomenduje, aby w sytuacji, w której osadzony miałby pozostać sam w wieloosobowej, niemonitorowanej celi, dokonywać indywidualnej oceny ryzyka i jedynie w wyjątkowych i podyktowanych kwestiami bezpieczeństwa sytuacjach przenosić osadzonego do świetlicy lub innej celi mieszkalnej. Osadzony pozostający przez wiele godzin poza swoją celą mieszkalną powinien mieć możliwość zabrania ze sobą rzeczy osobistych i codziennego użytku lub zapewniony dostęp do nich. Ponadto KMPT zaleca odstąpienie od pozostawiania osadzonych na korytarzach oddziałów mieszkalnych.

7.2. Opieka medyczna

W ambulatorium i izbie chorych zatrudnionych jest ośmioro lekarzy następujących specjalizacji: choroby wewnętrzne, psychiatria, okulistyka, stomatologia. Opieka lekarska zapewniona jest w dni robocze w godzinach 7:00-11:00. W ambulatorium zatrudnionych jest także dziewięć osób na stanowisku pielęgniarka/pielęgniarz, które sprawują opiekę nad chorymi w dni robocze w godzinach 7:00-19:30, a w dni wolne w godzinach 7:00-15:00.

Krajowy Mechanizm pozytywnie ocenia liczbę zatrudnionego personelu pielęgniarskiego. Niepokój budzi jednak brak zapewnionej opieki medycznej w nocy. Jest to szczególnie istotne w jednostkach, w których prowadzone są oddziały terapeutyczne, zwłaszcza dla osadzonych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi oraz uzależnionych od innych niż alkohol substancji psychoaktywnych. U osadzonych w tych oddziałach często bowiem dochodzi do występowania tzw. zespołów odstawiennych, nagłych i gwałtownych zmian nastroju i pogorszenia samopoczucia, w których należy podjąć szybką i fachową pomoc medyczną.

CPT zalecił w efekcie wizyt w polskich jednostkach penitencjarnych, aby władze polskie podjęły kroki w celu zapewnienia tego, by osoba kompetentna do udzielania pierwszej pomocy (co powinno obejmować przeszkolenie w zakresie stosowania resuscytacji krążeniowo-oddechowej i użycia defibrylatora) była zawsze obecna w każdej takiej jednostce, także w nocy i w weekendy. Według Komitetu „osoba taka powinna być wykwalifikowaną pielęgniarką”. Zalecenie CPT co do kwalifikacji tej osoby jako pielęgniarki znane jest zarówno z raportu z wizyty Komitetu w Polsce z 2017 r.⁴⁶, jak i w 2022 r.⁴⁷

Warto w tym miejscu również odwołać się do zalecenia SPT przedstawionego w raporcie z wizyty w Polsce w 2018 r. Podkomitet rekomendował Polsce, aby zagwarantowała skuteczną, całodobową, profesjonalną opiekę medyczną we wszystkich jednostkach penitencjarnych przez siedem dni w tygodniu⁴⁸.

Krajowy Mechanizm zaleca przyjęcie takich rozwiązań organizacyjnych, aby opieka pielęgniarska była zapewniana przez całą dobę.

⁴⁶ Zob. raport z wizyty w Polsce, CPT/Inf (2018) 39, § 76.

⁴⁷ Zob. raport z wizyty w Polsce CPT/Inf (2022) 56, § 59.

⁴⁸ Zob. raport SPT z wizyty w Polsce w 2018 r., CAT/OP/POL/ROSP/1, § 104.

7.3. Prawo do informacji

Prawo do informacji stanowi jedną z podstawowych gwarancji prewencji tortur. Otrzymanie przez pozbawionych wolności zrozumiałych i aktualnych informacji o istotnych kwestiach – np. przysługujących prawach, obowiązujących procedurach, sposobie składania skarg – zwiększa poczucie bezpieczeństwa, pozwala odgrywać aktywną rolę w zabezpieczaniu własnych praw, ułatwia dostęp do mechanizmów skargowych, przez co odgrywa rolę prewencyjną w zapobieganiu przemocy. Szczególnie istotna jest tutaj sytuacja cudzoziemców, którzy najczęściej nie znają języka polskiego oraz prawa i procedur obowiązujących w Polsce.

W przypadku cudzoziemców szczególne znaczenie ma reguła 30.1 Europejskich Reguł Więziennych, stwierdzająca, że w momencie przyjęcia – i tak często, jak jest to potrzebne, również później – wszyscy więźniowie są informowani pisemnie i ustnie w języku, który rozumieją, o przepisach regulujących dyscyplinę więzienną oraz o swoich prawach i obowiązkach w zakładzie karnym. Co więcej, zgodnie z regułą 30.2 więźniowie mają prawo do posiadania pisemnej wersji przekazanych im informacji.

W przeanalizowanej, wybranej dokumentacji obcokrajowców brakowało informacji o ewentualnych trudnościach komunikacyjnych w języku polskim w mowie i piśmie oraz o tym, w jakim języku poinformowano cudzoziemców o przysługujących im prawach i zasadach odbywania kary pozbawienia wolności.

W przypadku postępowania z osadzonymi będącymi cudzoziemcami KMPT każdorazowo rekomenduje, aby postępować według następujących zasad: odnotowywać w dokumentacji więźnia informację o barierze językowej, zaopatrzyć jednostkę w informatory dla cudzoziemców i za każdym razem wydawać je osadzonym, w odpowiednim dla nich języku, informować więźnia o jego prawach i obowiązkach, w języku dla niego zrozumiałym oraz odnotowywać w dokumentacji: w jakim języku zostały wykonane obowiązki informacyjne i kto brał udział w czynnościach z udziałem więźnia (np. tłumacz), dokonywać tłumaczenia wszelkich istotnych dla więźnia dokumentów (np. porządku wewnętrznego, oświadczeń, decyzji) na język dla niego zrozumiały, zwłaszcza gdy dokumenty te rodzą dla więźnia określone skutki i musi on poświadczyć pisemnie fakt zapoznania się z nimi, korzystać z pomocy tłumacza, zwłaszcza w trakcie rozmowy wstępnej i świadczenia medycznego, gdzie więzień może zgłosić stosowanie wobec niego przemocy.

Krajowy Mechanizm zaleca kierownictwu jednostki postępowanie z osadzonymi będącymi cudzoziemcami zgodnie ze wskazanymi powyżej zasadami.

Krajowy Mechanizm pozytywnie ocenia umieszczenie szerokiego katalogu instytucji stojących na straży praw człowieka wraz z danymi teleadresowymi w gablotach informacyjnych znajdujących się w oddziałach mieszkalnych.

Delegacja zwróciła jednak uwagę, że w katalogu umieszczono nieaktualne dane teleadresowe Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka.

Ze względu na powyższe KMPT rekomenduje regularne weryfikowanie danych teleadresowych instytucji stojących na straży praw człowieka.

Delegacja odebrała także liczne sygnały świadczące o tym, że osadzeni nie wiedzieli, iż mogą korzystać z Biuletynu Informacji Publicznej, a jeżeli wiedzę taką posiadali, to nie wiedzieli, gdzie mogliby zrealizować przysługujące im uprawnienie.

Krajowy Mechanizm pragnie zwrócić uwagę, że zgodnie z art. 2 ust. 1 ustawy z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej⁴⁹ „każdemu przysługuje, z zastrzeżeniem art. 5, prawo dostępu do informacji publicznej”. Prawo to ma rangę konstytucyjną (zob. art. 61 Konstytucji RP). Ani wspomniana ustawa, ani żaden inny obowiązujący przepis nie wyłącza z kręgu podmiotów uprawnionych do dostępu do informacji publicznej osób pozbawionych wolności. Aby osoby te mogły realnie skorzystać z tego prawa, powinny mieć wiedzę o tym, że ono im przysługuje, a ponadto w jaki sposób mogą to prawo zrealizować.

KMPT zaleca dotarcie z komunikatem dotyczącym możliwości korzystania z BIP do szerszego grona osadzonych, np. przez ogłoszenia nadawane przez radiowęzeł czy rozwieszenie informacji na tablicach ogłoszeń w poszczególnych oddziałach.

7.4. Kontakt ze światem zewnętrznym

Zgodnie z Zarządzeniem nr 100/2022 Dyrektora Zakładu Karnego w Rawiczu z dnia 30 grudnia 2022 r., które obowiązywało w trakcie prowadzonej wizytacji jednostki, skazanym przysługiwał tylko jeden telefon w tygodniu. Czas połączenia to 10 minut. Osadzeni realizowali połączenia zgodnie z wyznaczonym przez

⁴⁹ Dz. U. z 2022 r. poz. 902 ze zm.

wychowawców harmonogramem. Analiza wskazanych harmonogramów wykazała, że w niektórych przypadkach osadzeni mieli możliwość nawiązania kontaktu z bliskimi zaledwie raz na ok. 12 dni – jeżeli w jednym tygodniu telefon przypadał na jego początek, a w drugim tygodniu na jego koniec.

Odnosząc się do kwestii ograniczenia liczby telefonów do jednego w tygodniu, zgodnie z brzmieniem art. 105b § 1 k.k.w.: „skazany co najmniej raz w tygodniu ma prawo korzystać z samoinkasującego aparatu telefonicznego na własny koszt lub na koszt rozmówcy w sposób i w terminach ustalonych w porządku wewnętrznym obowiązującym w zakładzie karnym”. Niewątpliwie powyższy przepis wyznacza jedynie minimalne uprawnienia do korzystania z samoinkasującego aparatu telefonicznego. Podobną argumentację przedstawiono również w uzasadnieniu projektu nowelizacji, w którym wskazano, że „powyższe normy mają charakter gwarancyjny w zakresie określenia minimalnej liczby kontaktów telefonicznych skazanych i tymczasowo aresztowanych. Natomiast limity te mogą być podwyższone przez dyrektora zakładu karnego lub aresztu śledczego w porządku wewnętrznym obowiązującym w zakładzie karnym lub areszcie śledczym, przy uwzględnieniu możliwości kadrowych i technicznych danej jednostki penitencjarnej”⁵⁰.

W wizytowanej jednostce cytowany powyżej przepis został zinterpretowany zawężająco.

Rzecznik Praw Obywatelskich w wystąpieniu kierowanym do Dyrektora Generalnego Służby Więziennej wskazywał, że jednokrotne skorzystanie w danym tygodniu z uprawnienia do wykonania telefonu nie odbiera osobom pozbawionym wolności prawa do dalszego korzystania z aparatu telefonicznego na mocy art. 105b § 1 k.k.w. Jak zauważył RPO, „przepisy aktu wewnętrznego nie mogą regulować omawianej kwestii w sposób mniej korzystny dla jednostki, niż to czyni ustawa. Tym samym przepisy porządków, które w sposób sztywny regulują, ile razy w tygodniu osadzony ma prawo skorzystać z aparatu telefonicznego, są niezgodne z Kodeksem karnym wykonawczym i przeczą intencji ustawodawcy, który wyznaczył jedynie minimalny standard realizacji tego prawa”.

Ponadto należy zauważyć, że wprowadzenie tak drastycznego ograniczenia kontaktów telefonicznych z bliskimi godzi w podstawowe prawa osób pozbawionych wolności, chronione także przez art. 18 Konstytucji RP, który ustanawia zasadę

⁵⁰ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw; druk sejmowy nr 2376/IX kad.

otaczania rodziny opieką i ochroną przez państwo. Praktyka ta ingeruje ponadto w prawo dziecka do kontaktu z obojgiem rodziców, określone w art. 9 Konwencji o prawach dziecka⁵¹.

W odpowiedzi Zastępca Dyrektora Generalnego Służby Więziennej przyznał, że nowelizacja wprowadziła minimalny standard liczby połączeń, a tym samym „wprowadzone gwarancje ustawowe mogą być rozszerzane (z korzyścią dla osób osadzonych) w ramach porządków wewnętrznych poszczególnych jednostek penitencjarnych wydawanych na podstawie delegacji ustawowej”⁵².

W tym kontekście warto też przytoczyć stanowisko Stowarzyszenia Zapobiegania Torturom (APT), zgodnie z którym tortury i inne okrutne, nieludzkie lub poniżające traktowanie lub karanie prawie we wszystkich przypadkach mają miejsce w tajemnicy. Dostęp osób pozbawionych wolności do prawników, lekarzy oraz kontakt z przyjaciółmi lub członkami rodziny tworzy bardziej otwarte środowisko przetrzymywania, które pomaga zapobiegać torturom i złemu traktowaniu. Zapewnienie zatrzymanym możliwości utrzymywania kontaktu z rodziną przez wizyty, rozmowy telefoniczne i korespondencję jest podstawowym prawem osadzonego, które dodatkowo może zapewniać mu istotne wsparcie i pomagać w ponownej integracji po zwolnieniu⁵³.

Ponadto w ocenie KMPT należy także zwrócić uwagę, iż wprowadzone na podstawie harmonogramów odstępy czasowe między realizacją telefonów są zbyt długie (ok. 12 dni). Wprowadzona praktyka może negatywnie wpływać na utrzymanie więzi z osobami bliskimi i relacje rodzinne.

Jak zauważa CPT, bardzo ważne jest, aby osadzeni utrzymywali względnie dobry kontakt ze światem zewnętrznym. Przede wszystkim osadzony musi mieć stworzoną możliwość utrzymywania relacji z rodziną i bliskimi przyjaciółmi. Promowanie kontaktów osadzonego ze światem zewnętrznym powinno stanowić zasadę wiodącą; wszelkie ograniczenia w kontaktowaniu się powinny być oparte wyłącznie na racjonalnych względach bezpieczeństwa lub uwzględnieniu możliwości fizycznych. Komitet zwraca także uwagę na potrzebę elastyczności w zakresie stosowania

⁵¹ Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526).

⁵² Pismo zastępcy Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 3 kwietnia 2023 r., BDG.070.27.2023.KS i BDG.070.31.2023.KS.

⁵³ Zob. Association for the Prevention of Torture – Legal Safeguards to Prevent Torture: The Right of Access to Lawyers for Persons Deprived of Liberty; March 2010; APT.

przepisów dotyczących telefonów, w celu umożliwienia częstego utrzymywania kontaktów ze światem zewnętrznym⁵⁴.

Krajowy Mechanizm rekomenduje zwiększenie częstotliwości korzystania przez osadzonych z aparatów telefonicznych.

7.5. Oddziaływania resocjalizacyjne oraz opieka psychologiczna

Wizytujący odebrali liczne sygnały świadczące o trudnościach w nawiązaniu kontaktu z wychowawcami. Problem ten szczególnie widoczny był na jednym z oddziałów mieszkalnych. Osadzeni zgłaszali, że wychowawca nie uczestniczy w codziennych wizytacjach cel, nie ma także możliwości zgłoszenia się do niego na rozmowę. Przez to osadzeni mają trudności w przekazywaniu swoich wniosków/prób, jak również nie mogą liczyć na zwykłą rozmowę o swojej sytuacji prawnej czy postępach w prowadzonych oddziaływaniach resocjalizacyjnych.

Krajowy Mechanizm zaleca, aby w każdym oddziale mieszkalnym codziennie obecny był wychowawca i by uczestniczył on w codziennych wizytacjach cel, tak aby osadzeni mieli możliwość bieżącego nawiązywania z nim kontaktu.

Niepokój wizytujących wzbudziły także informacje, które świadczą o tym, iż często dochodzi do sytuacji, w których rozmowy osadzonych z psychologami realizowane są w obecności wychowawców, a zdarza się nawet, że także oddziałowych. Krajowy Mechanizm pragnie podkreślić, że obecność osób postronnych może zaburzać, a nawet uniemożliwiać nawiązanie właściwych relacji między psychologiem a osadzonym opartej na zaufaniu i poczuciu bezpieczeństwa. Ponadto więzień może nie czuć się na tyle swobodnie w obecności osób trzecich, by opowiedzieć psychologowi o sposobie, w jaki był traktowany, czy o problemach, z którymi się boryka.

Kodeks Etyczny Psychologa Polskiego Towarzystwa Psychologicznego⁵⁵ jasno stanowi, że:

„4.1. Psycholog działa z poszanowaniem praw człowieka i godności ludzkiej, doceniając wyjątkowość i unikalną wartość każdej osoby. Respektuje prawo odbiorcy

⁵⁴ Zob. Wyciąg z Drugiego Sprawozdania Ogólnego CPT, CPT/Inf (92)3-part2, § 51.

⁵⁵ Zob. <https://psych.org.pl/dla-psychologow/kodeks-etyczny>.

do autonomii i podmiotowości, do poszanowania intymności i do zachowania prywatności”;

„11.1. Odbiorca ma prawo do ochrony oraz poszanowania poufności i prywatności. Działania psychologiczne cechują takt i dyskrecja. Wnikanie w prywatne i intymne sprawy odbiorcy jest dopuszczalne jedynie w takim zakresie, w jakim wynika z celów działań psychologicznych. Zarządzanie informacjami przebiega tak, by zminimalizować ewentualne cierpienie i szkody odbiorcy”;

„11.2.a. Tajemnicą zawodową objęte są informacje uzyskane przez psychologa w związku z wykonywaniem przez niego czynności zawodowych. O ile to możliwe, tajemnicą zawodową objęty jest także sam fakt uczestniczenia w działaniach”;

„11.2.c. Psycholog chroni wszelkie informacje uzyskane w związku z wykonywaniem przez niego czynności zawodowych. Informacjami są m.in. wiadomości dotyczące odbiorcy oraz innych osób, ale także wytwory oraz wyniki testów, w szczególności wyniki surowe. Informacje uzyskane przez psychologa w związku z wykonywaniem przez niego czynności zawodowych są danymi wrażliwymi”.

Krajowy Mechanizm zaleca realizowanie spotkań z psychologiem w warunkach zapewniających poufność tego kontaktu, bez obecności osób trzecich. Jeżeli uzasadniają to indywidualne kwestie bezpieczeństwa, spotkania takie mogą być realizowane w pomieszczeniach uniemożliwiających bezpośredni, fizyczny kontakt osadzonego z psychologiem.

7.6. Warunki bytowe

W trakcie oglądu jednostki wizytujący zwrócili uwagę na bardzo zły stan techniczny zabudowy kącików sanitarnych w niektórych oddziałach mieszkalnych. Zabudowa w większości wykonana była z płyt pilśniowych, w których na skutek użytkowania widać było liczne ubytki i wgniecenia. Na ścianach w kącikach dostrzegalne były liczne ślady zawilgocenia oraz zagrzybienia. Niektóre z kącików odgródzone były od części mieszkalnej celi kotarą. Ponadto wizytujący odebrali także sygnały o braku ciepłej wody w pawilonie mieszkalnym C, problem ten dotyczył zwłaszcza niewyremontowanych cel.

W trakcie wizytacji delegacja była świadkiem trwających w oddziałach mieszkalnych prac remontowych, których celem było podniesienie standardu warunków bytowych panujących w jednostce.

Krajowy Mechanizm zwraca się w związku z tym do dyrektora Zakładu Karnego w Rawiczu o udzielenie informacji o zakończonych, trwających i planowanych pracach remontowych – zakładanym terminie ich zakończenia oraz ich zakresie.

8. Zalecenia

Na podstawie art. 19 OPCAT Krajowy Mechanizm Prewencji Tortur zaleca:

I. Dyrektorowi Zakładu Karnego w Rawiczu:

1. zapoznanie funkcjonariuszy z Protokołem fakultatywnym do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania;
2. przypomnienie podległym funkcjonariuszom o zasadach etyki zawodowej i konieczności traktowania osadzonych z szacunkiem i godnością;
3. dokonanie przeglądu praktyki realizacji kontroli osobistych w celu zapewnienia, że nie są one nadużywane i są wykonywane tylko w uzasadnionych sytuacjach, z uwzględnieniem indywidualnej oceny ryzyka;
4. odstąpienie od wykonywania kontroli osobistej w monitorowanych pomieszczeniach;
5. stosowanie środków przymusu bezpośredniego i wykonywanie innych czynności z udziałem osadzonych w sposób humanitarny, z poszanowaniem ich godności;
6. zmianę praktyki w zakresie przenoszenia osadzonych do świetlicy lub celi mieszkalnej, na podstawie wytycznych wskazanych w pkt 7.1 raportu; ponadto należy dostąpić od pozostawiania osadzonych na korytarzach oddziałów mieszkalnych;
7. zapewnienie całodobowej opieki pielęgniarstwa;

8. postępowanie z osadzonymi będącymi cudzoziemcami zgodnie z zasadami opisanymi w pkt 7.3 raportu;
9. regularne weryfikowanie danych teleadresowych instytucji stojących na straży praw człowieka, w tym aktualizację danych Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka;
10. dotarcie z komunikatem dotyczącym możliwości korzystania z BIP do szerszego grona osadzonych, np. przez ogłoszenia nadawane przez radiowęzeł czy rozwieszenie informacji na tablicach ogłoszeń w poszczególnych oddziałach;
11. zwiększenie częstotliwości korzystania przez osadzonych z aparatów telefonicznych;
12. codzienną obecność wychowawcy w każdym oddziale mieszkalnym oraz jego uczestnictwo w wizytacjach cel, tak aby osadzeni mieli możliwość bieżącego nawiązywania z nim kontaktu;
13. realizowanie spotkań z psychologiem w warunkach zapewniających poufność tego kontaktu, bez obecności osób trzecich; jeżeli uzasadniają to indywidualne kwestie bezpieczeństwa, spotkania takie mogą być realizowane w pomieszczeniach uniemożliwiających bezpośredni, fizyczny kontakt osadzonego z psychologiem.

Ponadto Krajowy Mechanizm zwraca się do dyrektora Zakładu Karnego w Rawiczu o:

- udzielenie informacji o zakończonych, trwających i planowanych pracach remontowych – zakładanym terminie ich zakończenia oraz ich zakresie;
- udzielenie wyjaśnień, w jakim celu funkcjonariusz wykorzystał tarczę zabezpieczającą w sposób opisany w pkt 7.1 raportu – jakie są podstawy prawne oraz jakie procedury określają możliwość takiego jej wykorzystania; Krajowy Mechanizm zwraca się także o przekazanie kopii tych procedur.

II. Dyrektorowi Okręgowemu Służby Więziennej w Poznaniu:

Zapewnienie środków finansowych na realizację tych spośród powyższych zaleceń, które wymagają nakładów finansowych.

Sporządziła: Aleksandra Nowicka

Za Zespół podpisuje

Katarzyna Kopystyńska

Zastępczyni Dyrektora Zespołu

/-wydano i podpisano elektronicznie/